

ANNALES SCIENTIA POLITICA

VOLUME 13, NUMBER 2, 2024

ANNALES SCIENTIA POLITICA

Vol. 13, No. 2, 2024

ŽAC, M.: Analysis of the Ukrainian migration crisis from the perspective of contemporary migration theories. *Annales Scientia Politica*, Vol. 13, No. 2 (2024), pp. 15 – 27

MATÚŠ ŽAC

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: matus.zac@unipo.sk

Abstract:

The paper examines the issue of Ukrainian migration since Ukraine's independence and the Ukrainian migration crisis that arose as a result of the Russian Federation's military invasion of Ukraine in 2022, from the perspective of contemporary migration theories. The crisis that led to mass population movements is analyzed through theories of push and pull factors, migration networks, dual labor markets, the new economics of labor migration, the world system, and cumulative causes. The text reveals the deep connections between local conflicts and global economic and social processes, with particular attention to structural inequalities between periphery and core countries. The analysis highlights the importance of international cooperation, the need to support the reintegration of migrants and the development of inclusive migration policies that reflect the needs of refugees. The paper shows that the Ukrainian crisis illustrates not only the complexity of current migration flows, but also the opportunities for improving coping strategies for similar crises in the future. Therefore, the ambition of the text is also to contribute to the theoretical understanding of migration and to provide recommendations for building sustainable solutions in a globalised environment.

Keywords:

Crisis, migration, migration theories, Ukraine, war.

ANALÝZA UKRAJINSKEJ MIGRAČNEJ KRÍZY Z PERSPEKTÍVY SÚČASNÝCH MIGRAČNÝCH TEÓRIÍ

MATÚŠ ŽAC

Institute of Political Science
Faculty of Arts
University of Prešov
Slovak Republic
E-mail: matus.zac@unipo.sk

Abstract:

The paper examines the issue of Ukrainian migration since Ukraine's independence and the Ukrainian migration crisis that arose as a result of the Russian Federation's military invasion of Ukraine in 2022, from the perspective of contemporary migration theories. The crisis that led to mass population movements is analyzed through theories of push and pull factors, migration networks, dual labor markets, the new economics of labor migration, the world system, and cumulative causes. The text reveals the deep connections between local conflicts and global economic and social processes, with particular attention to structural inequalities between periphery and core countries. The analysis highlights the importance of international cooperation, the need to support the reintegration of migrants and the development of inclusive migration policies that reflect the needs of refugees. The paper shows that the Ukrainian crisis illustrates not only the complexity of current migration flows, but also the opportunities for improving coping strategies for similar crises in the future. Therefore, the ambition of the text is also to contribute to the theoretical understanding of migration and to provide recommendations for building sustainable solutions in a globalised environment.

Keywords:

Crisis, migration, migration theories, Ukraine, war.

Úvod

V minulosti bola problematika migrácie prevažne predmetom skúmania vedeckých disciplín ako paleontológia, demografia či geografia. Dnes, vďaka dynamike globalizácie a technologického pokroku, sa migrácia stala kľúčovým fenoménom, ktorý analyzuje široké spektrum vedeckých odborov. Súčasne sa tento koncept čoraz častejšie objavuje aj v diskurze politických predstaviteľov a formuje verejnú politiku na národnej aj medzinárodnej úrovni.

Ľudská mobilita je odjakživa úzko spätá s rozsiahlymi ekonomickými, sociálnymi a politickými transformáciami, ktoré ovplyvňujú spoločnosti na globálnej aj lokálnej úrovni. Procesy globalizácie spolu s rozvojom moderných technológií zásadným spôsobom pretvárajú povahu migrácie, pričom prístup k informáciám, tovarom a službám vytvára nové podmienky a motivácie pre pohyb obyvateľstva. Tieto zmeny zvyšujú intenzitu migrácie, a zároveň menia spôsob, akým jednotlivci a spoločnosti chápu a prežívajú každodenný

život. Historické aj súčasné spoločenské premeny prinášajú nové výzvy a redefinujú hranice medzi národmi, komunitami a jednotlivcami. V dôsledku týchto transformácií sa v odborných aj verejných diskusiách stále častejšie objavujú pojmy ako migrácia, migrant, emigrant, imigrant, integrácia, utečenec, azylant či žiadateľ o azyl. Tieto pojmy už nie sú iba terminologickými výrazmi, ale odrážajú zložité procesy a dynamiky, ktoré sú súčasťou dnešnej globalizovanej reality. Migrácia teda predstavuje fenomén, ktorý nemožno vnímať izolovane. Je ju potrebné analyzovať v kontexte globálnych interakcií, technologického pokroku a historických zmien, ktoré formujú prostredie, v ktorom žijeme. Takýto interdisciplinárny prístup umožňuje nielen lepšie pochopenie príčin a dôsledkov migrácie, ale aj efektívnejšie navrhovanie politík, ktoré reagujú na výzvy spojené s týmto komplexným javom.

Migrácia bola v posledných desaťročiach výrazne ovplyvnená vojnovými konfliktmi, nestabilitou a humanitárnymi krízami. Medzi najvýraznejšie migračné pohyby 21. storočia patrí európska migračná kríza v roku 2015, ktorá bola predovšetkým dôsledkom ozbrojených konfliktov v krajinách ako je Sýria, Líbya, Irak a ďalších krajinách Blízkeho východu a severnej Afriky. V tomto období prekročilo schengenské hranice viac ako milión migrantov, čo spôsobilo významné politické, sociálne a ekonomické výzvy v rámci schengenského priestoru. Podobne závažným fenoménom bola tzv. ukrajinská migračná kríza v roku 2022, vyvolaná vojenskou inváziou Ruskej federácie na Ukrajinu. Samotný vojnový konflikt spôsobil masívne presuny obyvateľstva, pričom milióny Ukrajincov hľadali útočisko predovšetkým v krajinách Európskej únie. Vojna na Ukrajine postupne vyústila do najväčšieho masového presunu obyvateľstva v Európe od druhej svetovej vojny. Tento pohyb bol pritom spôsobený kombináciou viacerých faktorov. Súčasná migračná teória ponúka rámce na pochopenie príčin a dôsledkov tohto javu, pričom zdôrazňuje význam globálnych prepojení, inštitucionálnych reakcií a sieťových dynamík. Analýza tejto krízy tak prispieva k teoretickému poznaniu migrácie a zároveň poskytuje praktické poznatky pre tvorbu efektívnych politík, ktoré môžu pomôcť riešiť výzvy spojené s masovými presunmi obyvateľstva. Ukrajinská kríza na jednej strane odhaľuje zraniteľnosť jednotliv-

cov v konfliktných situáciách, na druhej strane poukazuje na potenciál medzinárodnej spolupráce a solidarity v súvislosti s migračnými výzvami dnešného sveta. Aj preto je migrácia spojená s vojnovými konfliktmi predmetom intenzívneho záujmu viacerých vedeckých disciplín, ktoré využívajú rozmanité teoretické prístupy na jej vysvetlenie. Cieľom predloženého príspevku je preto na základe analýzy ukrajinskej migrácie od vzniku samostatnosti Ukrajiny a ukrajinskej migračnej krízy v roku 2022 popísať hlavné príčiny a dôsledky týchto migračných pohybov z perspektívy súčasných migračných teórií. Tieto teórie poskytujú základný rámec na pochopenie príčin, dynamiky a dôsledkov migrácie, pričom zdôrazňujú prepojenia medzi lokálnymi konfliktmi a globálnymi procesmi. Ukrajinská utečenecká kríza ponúka jedinečnú príležitosť na skúmanie toho, ako politické, sociálne a ekonomické faktory formujú migračné toky a aký vplyv majú medzinárodné reakcie na zvládanie migračných výziev. Ambíciou textu je tiež poskytnúť hlbšie pochopenie uvedených fenoménov a načrtnúť možné odporúčania pre zvládanie podobných migračných kríz v budúcnosti.

Migračné teórie

Hoci migrácia sprevádza ľudstvo od jeho samotného počiatku, jej systematické vedecké skúmanie možno datovať až do druhej polovice 19. storočia. Tento vývoj bol úzko spätý s procesmi priemyselnej revolúcie, ktoré priniesli rozvoj industrializácie a urbanizácie. V tomto období sa začali zhromažďovať podrobné štatistické údaje v oblastiach, ako sú demografia, sociológia či ekonómia, ktoré umožnili hlbšie skúmanie fenoménu migrácie. Práve na základe týchto údajov sa začali postupne formovať prvé migračné teórie, ktorých cieľom bolo objasniť pravidelnosti a zákonitosti migrácie.

Jedným z prvých priekopníkov v oblasti migračných štúdií bol geograf Ernst Georg Ravenstein. Vo svojej práci *On the Laws of Migration* (1885) formuloval základné princípy, ktoré ovplyvňujú migračné pohyby. Jeho práca vychádzala z predpokladu, že migráciu primárne motivujú ekonomické faktory. Ako uvádza etnológ a sociálny antropológ Zdeněk Uherek (2016), Ravensteinova teória vychádzala z princípov neoklasickej ekonómie, ktorá chápe

ekonomické záujmy ako hlavný dôvod a nástroj spoločenského pohybu. Táto teória zdôrazňuje racionálne rozhodovanie jednotlivcov, ktorí migrujú s cieľom maximalizovať svoje ekonomické príležitosti a zlepšiť životné podmienky. Ravensteinova práca však mala svoje limity, čo podčiarkuje aj geograf Waldo Tobler (1995). Tobler upozorňuje, že Ravensteinova analýza, hoci preukázala kauzálnu väzbu medzi ekonomickým vývojom a migráciou, nebrala do úvahy širšie spektrum faktorov, ktoré ovplyvňujú migračné rozhodovanie. Dôvodom bola predovšetkým absencia interdisciplinárneho prístupu a obmedzené poznatky o politických, sociálnych a kultúrnych determinantách migrácie, ktoré v tom čase ešte neboli predmetom vedeckého skúmania. V súčasnosti sú Ravensteinove „zákony migrácie“ považované za základný východiskový bod pre moderné migračné teórie. Aj keď súčasné prístupy reflektujú širšie spektrum motivačných faktorov, ako sú sociálne siete, environmentálne podmienky či politická stabilita, Ravensteinov dôraz na ekonomické faktory ostáva stále relevantný. Jeho práca tak položila základy pre interdisciplinárny výskum migrácie, ktorý sa v nasledujúcich desaťročiach postupne rozvíjal a obohacoval o nové perspektívy.

Ravensteinova teória zohrala kľúčovú úlohu v podnietení záujmu o systematické skúmanie migračných zákonitostí a inšpirovala vznik širokého spektra reakcií a teórií, ktoré sa pokúšajú vysvetliť fenomén migrácie z rôznych perspektív. Postupne sa objavili teoretické prístupy a koncepty od autorov, ako sú H. Fairchild (1925), H. Becker (1930), A. Numelin (1937), G. Myrdal (1957), W. Petersen (1958), D. J. Bogue (1959), E. S. Lee (1966), C. J. Jansen (1970), W. Zelinski (1971), M. Reich (1973), D. S. Massey (1993), U. Hannerz (1996), S. Sassen (1998), S. Low (2003) a R. Skeldon (2008). Tieto teórie sa rôznorodo orientovali na ekonomické, sociálne, kultúrne či politické aspekty migrácie, čím prispeli k vytvoreniu multidisciplinárneho rámca pre jej analýzu. Napriek tomu, že tieto prístupy významne obohatili pochopenie migračných procesov, neexistuje všeobecne prijatá klasifikácia migračných teórií. Rozmanitosť teoretických východísk a metodológií vedie k nejednotnosti v ich kategorizácii, čo bráni konsenzu medzi vedcami. Súčasná akademická diskusia sú navyše často kritické voči tradičným migračným teóriám. Ako uvádzajú T. M.

Wilson a H. Donnan (2012), tieto teórie čelili výzvam v kontexte globalizácie, dynamických spoločenských zmien a vzrastajúcej komplexity migračných procesov, čo vytvára potrebu redefinície teoretických rámcov v súlade s aktuálnymi globálnymi výzvami. Napriek tomuto kritickému postoju bol vývoj migračných teórií zásadný pre vznik interdisciplinárnych diskusií, ktoré viedli k zrodu nových vedeckých špecializácií, ako je napr. border studies (Laine, 2015; Duleba – Dančišin – Lačný, 2018; Duleba – Dudinská – Čirner 2018). Táto oblasť, ktorá sa zaoberá hranicami ako miestami interakcie, konfliktu a výmeny, spája poznatky z antropológie, sociológie, demografie a politológie. Border studies umožňujú hlbšiu reflexiu o úlohe hraníc v migračných procesoch a prinášajú nové metodologické prístupy na skúmanie ich dynamiky. V tomto kontexte je možné tvrdiť, že hoci neexistuje univerzálna zhoda na jednotnom chápaní migračných teórií, ich rozmanitosť prispela k významnému obohateniu poznania o migračných pohyboch a vytvorila základ pre interdisciplinárne prístupy v modernej vede. Tieto diskusie sú preto aj naďalej nevyhnutné pre pochopenie migračných procesov v neustále sa meniacom globálnom prostredí.

Hoci E. G. Ravenstein ako prvý formuloval zákonitosti migračných pohybov, súčasné akademické diskusie sa čoraz viac odklňajú od jeho predstavy, že migrácia je primárne podmienená ekonomickými faktormi. Moderné výskumy zdôrazňujú, že migračné správanie je výsledkom komplexnej súhry viacerých faktorov, ktoré zahŕňajú ekonomické, sociálne, kultúrne, psychologické či politické motivácie. Ako ukazuje G. Myrdal (1957), migrácia nie je iba dôsledkom izolovaných podnetov, ale je formovaná kumulatívnou interakciou týchto faktorov. Jeho práca sa stala základom pre vývoj teórie kumulatívnych príčin, ktorú v roku 1993 rozpracoval D. S. Massey. Ten vo svojej štúdii *Theories of International Migration* (1993) poskytol systematický rámec na analýzu migračných motivácií, pričom rozdelil teoretické prístupy do troch hlavných kategórií. Prvá skupina migračných teórií sa zaoberá inicializáciou migrácie, pričom zahŕňa niekoľko významných teoretických prístupov, ktoré analyzujú príčiny a mechanizmy pohybu populácie.

a) Neoklasická makroekonomická teória – podľa ktorej je medzinárodná migrácia pod-

mienená nerovnováhou medzi ponukou a dopytom na svetovom trhu práce. Krajiny s rozvinutými ekonomikami, vysokou trhovou mzdou a rozsiahlymi pracovnými príležitosťami pôsobia ako destinácie, ktoré priťahujú pracovnú silu z ekonomicky slabších regiónov. Ako uvádza Massey (1993), kľúčovým faktorom migrácie sú mzdové rozdiely medzi krajinami, pričom zánik týchto rozdielov by teoreticky eliminoval potrebu pracovnej migrácie. Táto teória, podporovaná aj autormi ako W. A. Lewis (1954), G. Ranis a J. C. H. Fei (1961) či J. R. Harris a M. P. Todaro (1970), zdôrazňuje vplyv globálneho trhu práce na migračné toky, pričom iné trhy (napr. tovarov alebo kapitálu) majú podľa nej len minimálny vplyv. Vlády môžu migračné toky ovplyvňovať reguláciou trhu práce, čím zasahujú do dynamiky pohybu pracovných síl.

b) Neoklasická mikroekonomická teória – tá podobne ako makroekonomická teória predpokladá, že migráciu motivuje ekonomický zisk. Na rozdiel od makroekonomickej perspektívy však kladie dôraz na individuálne rozhodovanie aktérov. Proces migrácie je chápaný ako investícia do ľudského kapitálu, kde sú náklady (cestovanie, presťahovanie, odborná príprava, jazyková znalosť) zvažované voči očakávaným výnosom. Individuálne špecifiká, ako technológie a prístup k informáciám, môžu znižovať náklady na migráciu, čím zvyšujú pravdepodobnosť, že sa jedinec rozhodne migrovať. Aj tu platí, že vlády môžu regulovať migračné toky na základe kalkulácie výnosov a nákladov z príchodu migrantov (Massey, 1993).

c) Teória push a pull faktorov analyzuje príčiny migrácie prostredníctvom faktorov, ktoré jedinca „odtlačajú“ z jeho pôvodného prostredia alebo ho naopak „priťahujú“ do nového. Medzi hlavné push faktory patria vojny, politická nestabilita či prírodné katastrofy, zatiaľ čo pull faktory zahŕňajú lepšie pracovné príležitosti, dostupnosť vzdelania alebo bezpečné životné podmienky (Bogue, 1959; Lee, 1966). Lee upozorňuje, že túto teóriu je možné aplikovať predovšetkým na usadlé populácie, pretože kočujúce skupiny nemusia byť motivované rovnakými faktormi, keďže migrácia je inherentnou súčasťou ich životného štýlu.

d) Teória novej ekonomiky pracovnej migrácie (NELM) – O. Stark a D. Bloom (1985) podrobnejšie rozvinuli teóriu novej ekonomiky

pracovnej migrácie, ktorá zdôrazňuje, že rozhodnutie migrovať nie je výlučne individuálnou záležitosťou, ale je často kolektívnym rozhodnutím domácností. Táto teória spochybňuje čisto ekonomické predpoklady neoklasickej teórie a zahŕňa aj faktory minimalizácie rizika a zabezpečenia príjmu pre domácnosti. Migráciu tak nevnímame len ako individuálny akt zameraný na maximalizáciu zisku, ale ako stratégiu celej rodiny na zlepšenie jej sociálno-ekonomickej stability.

e) Teória duálnych pracovných trhov predpokladá existenciu dvoch segmentov pracovného trhu – nízkokvalifikovaného a vysokokvalifikovaného. Menej kvalifikované profesie sú často fyzicky náročné, menej lukratívne a vyžadujú si nízke vstupné zručnosti, čím sú primárne určené pre migrantov. Naopak, vysokokvalifikované profesie sú obsadzované domácim obyvateľstvom, ktoré disponuje lepším vzdelaním a jazykovými schopnosťami. Táto teória zdôrazňuje, že rozvinuté ekonomiky potrebujú nízkokvalifikovanú pracovnú silu na udržanie konkurencieschopnosti a ekonomickej stability (Reich – Gordon – Edwards, 1973; Uherek, 2016).

f) Teória svetového systému, ktorú formuloval I. Wallerstein (1974, 1980), sa sústreďuje na globálnu ekonomickú nerovnováhu a hierarchiu medzi štátmi jadra, semiperiférie a periférie. Krajiny jadra, ako sú USA či západoeurópske štáty, dominujú svetovému trhu, zatiaľ čo krajiny periférie a semiperiférie slúžia ako zdroj lacnej pracovnej sily. Táto dynamika vytvára migračné toky z periférie do jadra, pričom ekonomické a politické záujmy štátov jadra hrajú rozhodujúcu úlohu pri regulácii migrácie (Massey, 1993; Wallerstein, 2004).

g) Teória humánnej ekológie predpokladá, že migrácia je výsledkom odchodu z prostredia, ktoré neposkytuje priaznivé životné podmienky, do prostredia, ktoré ich naopak ponúka. Zohľadňuje environmentálne, sociálne a ekonomické faktory, ktoré formujú rozhodovanie jednotlivcov a skupín o presídlení.

h) Gravitačná teória skúma vzťah medzi vzdialenosťou a intenzitou migračných tokov. Kým v minulosti bola vzdialenosť významným faktorom ovplyvňujúcim migráciu, moderné technológie, lacnejšie cestovanie a komunikačné nástroje tento vplyv výrazne znížili.

Tieto teórie poskytujú rôznorodé rámce na pochopenie migračných procesov a ich motivá-

cií, pričom každá z nich reflektuje iný aspekt dynamiky pohybu populácie v kontexte globalizovaného sveta.

Druhá skupina teórií migrácie sa zameriava na pretrvávajúce procesy migrácie a zahŕňa viaceré významné teoretické prístupy, ktoré analyzujú dynamiku migračných tokov v čase a priestore.

a) Teória migračných sietí predpokladá, že medzinárodná migrácia je podporovaná vytváraním sociálnych väzieb, ktoré vznikajú na základe rodinných, priateľských, komunitných či kultúrnych spojení. Tieto siete zohrávajú kľúčovú úlohu pri znižovaní nákladov a rizík spojených s migráciou, čím zvyšujú pravdepodobnosť presunu ďalších jednotlivcov z rovnakého regiónu. Keď prví migranti vytvoria sociálne zázemie v hostiteľskej krajine, ďalšie vlny migrantov môžu využiť tieto väzby na uľahčenie integrácie a adaptácie v novom prostredí. Migrácia sa tak stáva menej rizikovou a finančne dostupnejšou, čo následne prispieva k posilňovaniu migračných tokov a stabilizácii migračných komunit.

b) Inštitucionálna teória zdôrazňuje význam inštitúcií, ktoré vznikajú ako reakcia na nárast medzinárodnej migrácie. Tieto inštitúcie môžu mať rôznu povahu – od dobrovoľníckych organizácií, zameraných na ochranu práv migrantov a zabezpečenie ich dôstojného zaobchádzania, až po neformálne a nelegálne skupiny, ktoré migrantov podporujú pri nelegálnom tranzite do hostiteľských krajín. Dobrovoľnícke organizácie sa snažia zmierniť nerovnováhu medzi dopytom po azyle alebo vstupných povoleniach a kapacitami hostiteľských krajín. Na druhej strane, nelegálne organizácie poskytujú služby, ako je falšovanie dokladov, nelegálna preprava či obchádzanie imigračných zákonov, čím zjednodušujú migráciu, ale zároveň komplikujú riadenie migračných tokov zo strany vlád. Tento dvojitý charakter inštitucionálnych reakcií prispieva k narastajúcej komplexnosti medzinárodnej migrácie (Uherek, 2016).

c) Teória kumulatívnych príčin vchádza z predpokladu, že zmena jedného z migračných faktorov môže vyvolať kaskádové zmeny v ďalších faktoroch, ktoré následne ovplyvňujú rozhodnutie jednotlivcov alebo skupín migrovať. Podľa Z. Uhereka (2016, s. 42) existuje úzka prepojenosť medzi ekonomickými, sociálnymi a inštitucionálnymi faktormi, ktoré nielenže ovplyvňujú individuálne správanie, ale

zároveň formujú správanie organizácií. Niektoré inštitúcie sa snažia regulovať migráciu, zatiaľ čo iné sa zameriavajú na prekonávanie migračných prekážok, čím ešte viac posilňujú dynamiku migrácie. Tento proces tak vytvára „kumulatívny efekt,“ pri ktorom každý ďalší migračný tok ovplyvňuje ďalšie faktory, ako sú infraštruktúra, trh práce či spoločenské normy, a tým podporuje pokračujúcu migráciu.

d) Teória migračných systémov kladie dôraz na historické prepojenia medzi jednotlivými regiónmi a skúma faktory, ktoré udržiavajú tieto väzby. Patrí sem politická, ekonomická, technologická a kultúrna interakcia, ako aj vzťahy vyplývajúce z kolonializmu, obchodných spojení alebo spoločného jazyka. Tento historický pohľad umožňuje identifikovať dôvody, prečo sa určité oblasti stávajú zdrojom alebo cieľom migrácie. Napríklad spoločné historické skúsenosti alebo zdieľaná administratívna infraštruktúra môžu vytvoriť migračné trasy, ktoré pretrvávajú aj v modernom období.

Uvedené teórie predstavujú rozmanité prístupy k pochopeniu pretrvávajúcej migrácie, pričom každá z nich zdôrazňuje rôzne aspekty komplexného fenoménu medzinárodneho pohybu. Spoločným prvkom je ich zameranie na dynamiku migračných tokov, ktoré sú formované historickými, ekonomickými a sociálnymi faktormi, ako aj existenciou sietí a inštitúcií, ktoré migráciu uľahčujú alebo regulujú.

Tretia skupina migračných teórií sa zaoberá prepojením faktorov inicializácie migrácie a jej pretrvávania. Jednou z kľúčových teórií tohto bloku je teória relatívnej deprivácie, ktorá ponúka komplexný pohľad na motivácie k migrácii prostredníctvom sociologických a psychologických analýz. Táto teória predpokladá, že rozhodnutie migrovať nie je homogénne, ale je výrazne ovplyvnené individuálnymi faktormi, ako sú osobné skúsenosti, kultúrne normy a stereotypy, ale aj mediálny obraz o cieľových krajinách. Tzv. teória relatívnej deprivácie zdôrazňuje, že pocit nespokojnosti jednotlivca nemusí vychádzať len z absolútneho nedostatku zdrojov alebo možností, ale často je založený na subjektívnom porovnávaní vlastnej situácie s podmienkami iných jednotlivcov alebo skupín. Tento kontrast môže byť formovaný nielen priamou skúsenosťou, ale aj prostredníctvom kultúrne sprostredkovaných informácií a globálnych naratívov, ktoré vytvárajú očakávania o lepších životných podmienkach v iných re-

giónoch. Významným prínosom tejto teórie je jej schopnosť prekročiť čisto ekonomický rámec, ktorý dominuje mnohým tradičným teóriám migrácie. Relatívna deprivácia ukazuje, že migráciu môže poháňať nielen ekonomická situácia, ale aj sociálne a psychologické faktory ako pocit nespravodlivosti, túžba po vyššom spoločenskom postavení, alebo snaha uniknúť spoločenskému tlaku v pôvodnom prostredí. Tento multidimenziálny prístup umožňuje lepšie pochopenie migračného správania v rôznych kontextoch a poskytuje cenný nástroj na analýzu dynamiky migračných tokov. Teória relatívnej deprivácie tak vytvára priestor pre integrovanie širokého spektra faktorov, ktoré môžu byť špecifické pre jednotlivcov, ale aj pre celé komunity. Tým prispieva k prehĺbeniu poznania o migračných procesoch a ponúka rámec, ktorý je schopný zachytiť komplexitu fenoménu migrácie v podmienkach súčasnej globalizácie.

Všetky uvedené prístupy reflektujú narastajúcu potrebu pochopiť migráciu ako multidimenziálny fenomén, ktorý nemožno redukovať na jeden dominantný faktor. Sociálne a psychologické motivácie, ako napríklad túžba po bezpečí, sociálnych väzbách alebo kultúrnej identite, dnes získavajú rovnakú váhu ako ekonomické dôvody. Tento holistický pohľad na migráciu umožňuje presnejšie analyzovať dynamiku presunu obyvateľstva a vytvára priestor pre interdisciplinárne prístupy, ktoré kombinujú poznatky z ekonómie, sociológie, antropológie a politológie. Práca D. S. Masseyho tak predstavuje významný míľnik v štúdiu migračných procesov, pretože ponúka ucelený rámec na pochopenie ich zložitosti v kontexte globalizovaného sveta.

Migrácia z Ukrajiny a ukrajinská migračná kríza

Migračný a demografický vývoj Ukrajiny od jej získania nezávislosti v roku 1991 poskytuje komplexný pohľad na dynamiku, ktorá bola a je ovplyvnená kombináciou sociálno-ekonomických, politických a geopolitických faktorov. Rozpad Sovietskeho zväzu a následná transformácia Ukrajiny na samostatný štát sa odohrávali v kontexte hlbokých hospodárskych, politických a spoločenských zmien. Tieto zmeny mali významný vplyv na migračné a demografické trendy, zahŕňajúc pokles počtu

obyvateľov, masovú emigráciu, starnutie populácie a zmenu demografických štruktúr.

Medzi najvýznamnejšie faktory demografického poklesu na Ukrajine možno zaradiť emigráciu. Po získaní nezávislosti v roku 1991 sa spustil rozsiahly odliv obyvateľstva, ktorý pokračoval počas nasledujúcich dekád a získal na intenzite v období politických a ekonomických kríz. Tento proces je výsledkom kombinácie ekonomických, sociálnych a politických faktorov, ktoré na jednej strane tlačili ľudí k odchodu z krajiny (push faktory), a na druhej strane ich priťahovali do cieľových krajín (pull faktory). Medzi rokmi 1991 a 2004 opustilo Ukrajinu približne 2,5 milióna obyvateľov, pričom najčastejšie cieľové destinácie zahŕňali Ruskú federáciu, Poľsko, Česko a viaceré krajiny bývalého Sovietskeho zväzu (Heleniak, 2004). Po vstupe niektorých susedných krajín Ukrajiny do Európskej únie v roku 2004 sa výrazne zintenzívnil odliv obyvateľstva do EÚ, najmä do Poľska, ktoré sa stalo hlavným cieľom pre ukrajinských migrantov vďaka geografickej blízkosti, jazykovým podobnostiam a zlepšeným podmienkam na trhu práce.

Od roku 2014, po anexii Krymu a začiatku ozbrojeného konfliktu na Donbase, nastala ďalšia vlna emigrácie. Do roku 2020 emigrovalo ďalších niekoľko miliónov ľudí, pričom sa rozšírila aj geografická diverzita cieľových krajín. Okrem tradičných destinácií sa medzi obľúbené destinácie dostali aj Nemecko, Taliansko a Španielsko (Kupets, 2016). V rokoch 2019–2021 odhadovala Svetová banka počet ukrajinských občanov žijúcich mimo krajiny na viac ako 6 miliónov, čo predstavovalo približne 15 % celkovej populácie krajiny.

Emigrácia z Ukrajiny v tomto období bola spôsobená hlavne viacerými ekonomickými a politickými faktormi. Po rozpade Sovietskeho zväzu zaznamenala Ukrajina prudký pokles HDP, masovú privatizáciu a zvýšenie nezamestnanosti. Pre väčšinu populácie to znamenalo zníženie životnej úrovne, čo vytvorilo tlak na hľadanie lepších ekonomických príležitostí v zahraničí. Priemerné mzdy na Ukrajine zostávali výrazne nižšie v porovnaní s krajinami EÚ, pričom ukrajinské mzdy tvorili dlhodobu iba zlomok priemerných miezd v krajinách EÚ. Politické nepokoje, ako napríklad Oranžová revolúcia (2004–2005), Euromajdan (2013–2014) a následný konflikt na východe Ukrajiny, prispeli k zhoršeniu bezpečnostnej situácie a osla-

beniu dôvery občanov voči štátu, čo urýchlilo rozhodnutia mnohých jednotlivcov a rodín opustiť krajinu. Cieľové krajiny ponúkali ukrajinským migrantom rôzne príležitosti a výhody ako sú napr. vyššie mzdy a lepšie pracovné podmienky, jednoduchší prístup na trh práce, rodinné a sociálne siete a pod. V krajinách EÚ mali migranti prístup k výrazne lepšie plateným zamestnaniam, najmä v sektoroch, ako je stavebníctvo, poľnohospodárstvo, zdravotníctvo a služby. Po zavedení bezvízového režimu medzi Ukrajinou a EÚ v roku 2017 sa výrazne uľahčil pohyb pracovníkov, čo prispelo k nárastu krátkodobých a sezónnych pracovných migrácií. Mnohí migranti nasledovali príbuzných a známych, ktorí už predtým emigrovali, čo uľahčilo proces adaptácie a integrácie.

Uvedená emigrácia mala široký dopad na ukrajinskú spoločnosť, ekonomiku a politiku. Na jednej strane remitencie od migrantov výrazne prispeli k stabilizácii ekonomiky. V roku 2020 predstavovali remitencie viac ako 11 % HDP Ukrajiny (World Bank, 2021). Na druhej strane však emigrácia spôsobila pokles pracovnej sily, čo obmedzilo hospodársky rast v niektorých regiónoch. Odchod veľkej časti populácie v produktívnom veku viedol k starnutiu populácie a zhoršeniu demografickej rovnováhy. Taktiež sa môžeme domnievať, že vysoká emigrácia prispela k zmene zahraničnopolitickej orientácie Ukrajiny, keďže mnoho občanov získalo skúsenosti so životom v EÚ, čo posilnilo podporu prozápadnej integrácie. Každopádne, vysokú emigráciu v uvedenom období možno zaradiť za jeden z najvýraznejších demografických javov na Ukrajine po roku 1991.

Osobitnú kategóriu emigrácie z Ukrajiny predstavuje fenomén pracovnej migrácie, ktorý má dlhodobý charakter a je výsledkom komplexného prepojenia ekonomických, sociálnych a politických determinantov. Ukrajinská pracovná migrácia sa stala jedným z najvýznamnejších prvkov demografických a sociálnych zmien krajiny, pričom jej dynamika a charakteristiky prešli zásadnou transformáciou v dôsledku kľúčových udalostí v posledných desaťročiach (Shnyrkov – Mazurenko – Stakanov, 2021). Zlomovým bodom v tomto procese bol rok 2014, kedy vojenský konflikt na východe Ukrajiny nielen destabilizoval dotknuté regióny, ale tiež výrazne ovplyvnil celkový migračný potenciál krajiny. Stovky tisíc obyvateľov

z oblastí postihnutých konfliktom boli nútené hľadať útočisko a ekonomické príležitosti v zahraničí, čo posilnilo už existujúce migračné toky. Tieto procesy prebiehali paralelne s postupnou liberalizáciou vízových režimov s krajinami Európskej únie, čo výrazne uľahčilo prístup ukrajinských občanov na európske trhy práce.

Ďalším významným faktorom, ktorý ovplyvnil dynamiku pracovnej migrácie, bola pandémia COVID-19, ktorá vypukla v roku 2020. Táto globálna kríza narušila tradičné migračné vzorce a spôsobila dočasné obmedzenia mobility, pričom prinútila mnohých migrantov k návratu na Ukrajinu. Zároveň pandémia odhalila závislosť mnohých ekonomík v EÚ na zahraničnej pracovnej sile, čo viedlo k čiastočnému uvoľneniu migračných politík a podpore sezónnych a krátkodobých pracovných migrácií. Už pred pandemiou COVID-19 bola Ukrajina jednou z najväčších krajín pôvodu pracovných migrantov v Európe. Podľa údajov z roku 2019 mala krajina približne 5 miliónov osôb zahraničného pôvodu, čo ju zaradilo na 8. miesto na svete a na 2. miesto v Európe v oblasti emigrácie (UN DESA, 2019). Najväčšími destináciami boli Ruská federácia a krajiny Európskej únie, najmä Poľsko, Nemecko a Česká republika. V rokoch 2014 – 2017 možno pozorovať zrýchlenie migrácie do Poľska, kde len v roku 2017 dostalo 85 % zo 660 000 vydaných pobytových povolení ukrajinskí pracovní migranti (Eurostat, 2018). Tento trend bol poháňaný zhoršujúcou sa ekonomickou situáciou na Ukrajine a vysokými mzdovými rozdielmi. Napr. minimálna mzda na Ukrajine v roku 2021 dosahovala len 173 EUR, čo je viac ako trikrát menej ako v Poľsku (614 EUR) (Eurostat, 2021). Okrem toho štruktúra zamestnaní ukrajinských migrantov bola prevažne manuálneho charakteru. Len necelá 1/3 migrantov pracovala v pozíciách zodpovedajúcich ich kvalifikácii, čo je dôsledkom nedostatočného uznávania kvalifikácií v zahraničí (Huddleston, 2017; State Statistics Service of Ukraine, 2018).

Pandémia COVID-19 spôsobila historický pokles medzinárodnej migrácie. Počet nových migrantov do krajín OECD klesol o 46 % v prvej polovici roka 2020 oproti rovnakému obdobiu roku 2019. Z Ukrajiny sa do krajín EÚ dočasne vrátilo 400 000 – 500 000 migrantov, najčastejšie s krátkodobými kontraktmi (World

Bank, 2020). Napriek počiatočným obmedzeniam zostal dopyt po ukrajinských pracovníkoch vysoký, najmä v poľnohospodárstve a sezónnych odvetviach. Poľsko zaznamenalo opätovný nárast ukrajinských pracovníkov v máji 2020 po poklese ochorení v marci a apríli toho istého roka (Radio Liberty, 2020).

Vplyv na remitencie bol relatívne mierny. Hoci došlo k ich poklesu v prvých mesiacoch pandemickej krízy, celkový objem remitencií dosiahol v roku 2020 hodnotu 12,1 miliárd USD, čo predstavuje 8,3 % HDP Ukrajiny (National Bank of Ukraine, 2021). Tento stabilný tok financií pomohol zmierniť dopady ekonomického poklesu. Jednou z najvýznamnejších zmien bolo zrýchlenie presunu ukrajinských migrantov z Ruskej federácie do krajín EÚ. Podiel remitencií z krajín EÚ vzrástol z 48,8 % v roku 2015 na 64,8 % v roku 2019, zatiaľ čo podiel Ruska klesol z 26,4 % na 10,6 % (National Bank of Ukraine, 2020). Napriek tomu zostáva pracovná migrácia prevažne riešením na zabezpečenie životnej úrovne migrantov a ich rodín, nie riešením na podporu ekonomického rozvoja krajiny. Dlhodobá strata kvalifikovanej pracovnej sily môže viesť k zhoršeniu demografickej situácie, čo ohrozuje národnú bezpečnosť Ukrajiny (United Nations, 2017). Ukrajinská pracovná migrácia zaznamenala dôležité štrukturálne zmeny najmä v dôsledku pandémie COVID-19. Hoci dočasné obmedzenia v mobilite spôsobili pokles migrácie, dlhodobý dopyt po ukrajinských pracovníkoch v krajinách EÚ zostáva vysoký. Aj preto je sa zdá byť nevyhnutné, aby ukrajinská vláda implementovala politiky podporujúce reintegráciu migrantov a využívala remitencie na podporu štrukturálneho rozvoja.

Vojenská invázia Ruskej federácie na Ukrajinu, ktorá začala 24. februára 2022, spôsobila jednu z najväčších utečeneckých kríz v Európe od druhej svetovej vojny. Konflikt prinútil milióny Ukrajincov opustiť svoje domovy, čo malo rozsiahle sociálne, ekonomické a geopolitické dôsledky pre Ukrajinu a hostiteľské krajiny. Celkový počet ukrajinských utečencov po vojenskej invázii Ruskej federácie na Ukrajinu vo februári 2022 dnes¹ predstavuje počet vyše 6,8 milióna utečencov. Z tohto počtu najviac utečencov odišlo do iných európskych krajín

(vyše 4,9 milióna).² Do Ruskej federácie odišlo takmer 1,3 milióna Ukrajincov, do Bieloruska vyše 45 tisíc a do krajín mimo Európy (prevažne do USA) viac ako 560 tisíc utečencov (UHNCR, 2024).

Migrácia z Ukrajiny počas vojenského konfliktu bola ovplyvnená mnohými prepojenými faktormi, ktoré priamo alebo nepriamo zasiahli životy obyvateľov a ich schopnosť zotrvať vo svojich domovoch. Najvýraznejším a okamžitým spúšťačom migrácie bola eskalácia vojenských operácií, ktorá sa prejavila systematickým ničením obytnej infraštruktúry, strategických objektov a zásadných častí ekonomiky. Bombardovanie miest, ako sú Charkov, Mariupol' a Kyjev, vytvorilo bezprostrednú hrozbu pre životy obyvateľov, ktorí boli prinútení opustiť svoje domovy v snahe zachrániť sa.

Ekonomická destabilizácia krajiny bola ďalším dôležitým faktorom, ktorý prispel k masovej migrácii. Konflikt spôsobil rozsiahle straty pracovných miest, prudký nárast cien potravín, energií a základných tovarov, čo znemožnilo mnohým rodinám zabezpečiť svoje základné potreby. Veľká časť obyvateľov, ktorá žila už pred konfliktom na hranici chudoby, stratila akékoľvek životaschopné ekonomické alternatívy, čo ich viedlo k hľadaniu lepších podmienok v zahraničí.

Politické a sociálne faktory taktiež zohrali kľúčovú úlohu. Obyvatelia oblastí, ktoré boli pod kontrolou proruských ozbrojených skupín alebo čelili riziku okupácie, čelili represáliám, zastrasovaniu a strachu o život. Tieto podmienky spôsobili rozsiahlu vnútornú aj medzinárodnú migráciu. Navyše, sociálne a rodinné väzby v zahraničí uľahčili rozhodovanie o odchode, keďže mnohí Ukrajinci mali príbuzných alebo známych v susedných štátoch, ako je Poľsko, Slovensko či Maďarsko.

Popri týchto faktoroch boli príčiny migrácie taktiež umocnené stratégiami prežitia, ktoré zahŕňali hľadanie bezpečnejších podmienok pre deti, prístup k zdravotnej starostlivosti a stabilnejším životným podmienkam. Ukrajinci boli konfrontovaní nielen s priamymi vojnovými hrozbami, ale aj s nepriamymi ujмами, ktoré vznikli v dôsledku prerušenia dodávok elektrického prúdu, vody a zdravotníckych služieb. Kombinácia týchto faktorov prispela k tomu, že migrácia z Ukrajiny dosiahla bezpre-

¹ K 16. decembru 2024.

² S výnimkou Ruskej federácie a Bieloruska.

cedentný rozsah a intenzitu, čo vytvorilo zložitú situáciu pre medzinárodnú komunitu a hostiteľské krajiny.

Počet utečencov, ktorých konflikt prinútil opustiť Ukrajinu, dosiahol už vo februári 2022 historicky bezprecedentné rozmery. Migrácia prebiehala v niekoľkých etapách a bola ovplyvnená dynamikou vojnových operácií a humanitárnou situáciou na mieste. Prvá vlna migrácie začala v bezprostredných dňoch po invázii, kedy sa státisíce ľudí snažili uniknúť z oblastí, ktoré boli cieľom intenzívnych bojov. Územia na východe Ukrajiny čelili masovým odchodom obyvateľstva, zatiaľ čo hlavnou destináciou pre utečencov boli predovšetkým susedné krajiny (Poľsko, Slovensko, Rumunsko a Maďarsko).

V druhej vlne, ktorá prebiehala na jeseň 2022, sa migrácia zosilnila v dôsledku ničenia energetickej infraštruktúry, ktoré spôsobilo hromadný nárast obáv zo zimy bez prístupu k teplu a elektrickému prúdu. Tento faktor motivoval ďalšie státisíce ľudí, aby opustili svoje domovy a hľadali útočisko v krajinách, ktoré ponúkali lepšie podmienky. Poľsko zostalo hlavným cieľom migrácie. S postupujúcim časom a stabilizáciou niektorých frontov na Ukrajine začala tretia etapa migrácie, ktorá bola charakteristická pretrvávajúcim pohybom utečencov, ale aj postupným návratom niektorých ľudí do bezpečnejších oblastí Ukrajiny.

Ukrajinská migrácia od roku 2022 bola tak tiež sprevádzaná mnohými logistickými výzvami. Hostiteľské krajiny museli zabezpečiť núdzové ubytovanie, základnú zdravotnú starostlivosť a vzdelávanie pre deti utečencov. Veľká časť utečencov tvorili ženy a deti (v roku 2022 asi 87%), keďže muži vo veku 18–60 rokov podliehali vojenskej mobilizácii a nemohli opustiť krajinu. Tento fakt ďalej komplikoval ekonomickú integráciu migrantov, ktorá bola obmedzená na povolania, kde nebol potrebný vysoký stupeň kvalifikácie (UHNCR, 2022).

Analýza ukrajinskej migrácie a ukrajinskej migračnej krízy z perspektívy súčasných migračných teórií

Ukrajinská migrácia a migračná kríza po invázii Ruskej federácie v roku 2022 predstavujú jedinečný príklad rozsiahlej a komplexnej migrácie, ktorá prebiehala pod vplyvom vojenských konfliktov, ekonomických a politických

tlakov, ako aj globálnych reakcií na humanitárne potreby. Zároveň vytvárala a vytvára platformu pre aplikáciu súčasných migračných teórií, ktoré umožňujú lepšie porozumenie príčin, dynamiky a dôsledkov tohto javu. Ukrajinská kríza zreteľne ilustruje význam push a pull faktorov. Na jednej strane, vojenský konflikt, zničenie infraštruktúry, nedostatok základných potrieb a represálie proruských skupín predstavovali silné push faktory, ktoré prinútili milióny obyvateľov opustiť krajinu. Na druhej strane, susedné krajiny, najmä Poľsko, poskytovali pull faktory, ako sú geografická blízkosť, zlepšené pracovné príležitosti a existujúce sociálne siete, ktoré uľahčili migráciu a integráciu.

Existujúce migračné siete hrali kľúčovú úlohu pri ukrajinskej migrácii. Predošlé vlny pracovných migrantov z Ukrajiny vytvorili sociálne a komunitné základy, ktoré novým migrantom umožnili jednoduchší prístup k bývaniu, zamestnaniu a sociálnym službám. Tieto siete, z pohľadu migračných teórií označované ako teória migračných sietí, znížovali náklady spojené s migráciou a poskytovali podporu pri adaptácii v hostiteľských krajinách.

Z perspektívy teórie duálnych pracovných trhov možno ukrajinskú migráciu analyzovať ako výrazný príklad nerovnováhy medzi segmentmi pracovného trhu v hostiteľských krajinách a špecifikami migračnej pracovnej sily. Táto teória rozlišuje medzi dvoma segmentmi trhu – primárnym, ktorý ponúka stabilné, lukratívne a vysoko kvalifikované pozície, a sekundárnym, charakterizovaným nízkokvalifikovanými, menej stabilnými a fyzicky náročnými pracovnými miestami. Ukrajinskí migranti, najmä osoby s nižšou kvalifikáciou, sa z veľkej časti zaradili do sekundárneho segmentu, ktorý zahŕňa oblasti, ako sú poľnohospodárstvo, opatrovateľské služby, domáce práce a manuálne činnosti v priemysle a stavebníctve. Táto dynamika umožnila hostiteľským krajinám efektívne riešiť deficit pracovnej sily v týchto sektoroch, ktoré sú často odmietané domácimi pracovníkmi pre ich nízke finančné ohodnotenie alebo náročnosť. Ukrajinskí pracovníci sa stali dôležitou súčasťou týchto trhov, čím prispeli k ich stabilizácii a zvýšeniu ekonomickej výkonnosti hostiteľských krajín. Zároveň však tento fenomén vyvoláva otázky o zraniteľnosti migrantov v sekundárnom segmente trhu. Zamestnania v tomto sektore sú

často charakteristické neistými pracovnými podmienkami, nízkou ochranou pracovných práv a vyšším rizikom ekonomického vykorisťovania. Migranti sú navyše vystavení prekážkam pri uznávaní kvalifikácií, ktoré si prinášajú zo svojich domovských krajín, čo obmedzuje ich možnosti presunu do primárneho segmentu trhu a vedie k ich dlhodobej segregácii v nízkokvalifikovaných pozíciách. Ukrajinská migračná kríza tak z pohľadu teórie duálnych pracovných trhov podčiarkuje štrukturálne nerovnosti na globálnom pracovnom trhu a zdôrazňuje potrebu integračných stratégií, ktoré by zlepšili pracovné podmienky migrantov, podporili uznávanie ich kvalifikácií a umožnili ich sociálnu mobilitu. Takéto opatrenia by nielen zmiernili zraniteľnosť migrujúcich pracovníkov, ale zároveň by maximalizovali ich ekonomický prínos pre hostiteľské krajiny.

Rozhodnutie mnohých ukrajinských domácností o migrácii nemožno interpretovať ako izolovaný individuálny akt, ale skôr ako kolektívne rozhodnutie, ktoré zahŕňalo celú rodinu a jej širšie sociálne väzby. Tento typ rozhodovania, ktorý je charakteristický pre teóriu novej ekonomiky pracovnej migrácie (NELM), zdôrazňuje, že migrácia neslúži len na dosiahnutie osobného ekonomického zisku, ale predstavuje stratégiu zameranú na zvýšenie sociálno-ekonomickej stability domácností. V kontexte ukrajinskej migrácie tento model výborne ilustruje spôsob, akým rodiny využívali migráciu na zmiernenie ekonomických dôsledkov politických a vojenských kríz, ktoré viedli k stratám pracovných miest, zníženiu životnej úrovne a celkovej ekonomickej neistote. Remitencie od ukrajinských migrantov sa stali kľúčovou zložkou rodinných rozpočtov, pričom prispeli k pokrytiu základných potrieb, financovaniu vzdelania a zdravotnej starostlivosti a v mnohých prípadoch pomohli udržať minimálnu životnú úroveň rodín, ktoré zostali na Ukrajine. Remitencie na Ukrajine zohrali významnú úlohu aj na makroekonomickej úrovni, kde prispeli k zmierneniu ekonomických dôsledkov konfliktu a stabilizácii národnej ekonomiky. Okrem ekonomickej podpory mali remitencie aj sekundárne sociálne efekty, keďže umožňovali domácnostiam zotrvať vo svojich domovských komunitách, čím sa zabránilo ešte výraznejším demografickým posunom a sociálnej destabilizácii. Rodiny sa rozhodovali o migrácii na základe kalkulácie

rizík a výnosov, pričom brali do úvahy nielen ekonomické príležitosti v hostiteľských krajinách, ale aj širšie faktory, ako sú dostupnosť sociálnych sietí, podpora od predchádzajúcich migrantov a dlhodobé perspektívy návratu do vlasti. Táto forma migrácie podčiarkuje, že pracovná migrácia nie je len výsledkom individuálneho úsilia o zlepšenie životných podmienok, ale komplexným rozhodovacím procesom domácností, ktoré sa snažia minimalizovať riziká a optimalizovať dostupné zdroje. Teória novej ekonomiky pracovnej migrácie (NELM) preto poskytuje vhodný analytický rámec na pochopenie týchto procesov a zdôrazňuje potrebu politík, ktoré by podporili pozitívne efekty remitencií, umožnili ich efektívne využitie na rozvoj miestnych komunít a zároveň znižovali zraniteľnosť migrantov a ich rodín v kontexte globálnych ekonomických a politických výziev.

Z perspektívy teórie svetového systému ukrajinská migrácia zreteľne ilustruje globálnu ekonomickú a politickú nerovnováhu medzi krajinami periférie a jadra. Táto teória, ktorú vypracoval Immanuel Wallerstein, zdôrazňuje, že krajiny periférie, ako je napr. Ukrajina, sú často marginalizované v rámci globálneho hospodárskeho systému. Tieto krajiny slúžia ako zdroj lacnej pracovnej sily a surovín, zatiaľ čo krajiny jadra, ako sú viaceré (najmä západné) členské štáty Európskej únie, profitujú z vysokohodnotnej produkcie a komplexných ekonomických činností. Ukrajina, charakterizovaná dlhodobými ekonomickými problémami, nízkou mzdovou úrovňou a obmedzenými pracovnými príležitosťami, sa už pred vypuknutím vojnového konfliktu vyznačovala masívnou emigráciou za lepšími ekonomickými podmienkami. Tento proces reflektoval štrukturálnu závislosť periférnych krajín od ekonomických centier, kde nízke mzdy a ekonomická neistota na Ukrajine tlačili jej obyvateľov do migrácie, zatiaľ čo hostiteľské krajiny ponúkali pracovné príležitosti najmä v nízkokvalifikovaných sektoroch ako poľnohospodárstvo, služby a priemysel. Vojenská invázia Ruskej federácie na Ukrajinu túto dynamiku ešte viac zvýraznila. Konflikt spôsobil masívny exodus obyvateľstva, pričom väčšina utečencov smerovala do krajín EÚ. Tieto krajiny, ktoré tvoria jadro globálneho systému, poskytovali nielen bezpečné prostredie, ale zároveň využívali migračné toky na riešenie nedostatku pracovnej sily v menej lukratívnych a nároč-

ných sektoroch. Migrácia tak nielen zmierňovala humanitárnu krízu, ale zároveň posilnila ekonomické väzby medzi periferiou a jadrom, čím sa ukázali limity globálnej solidarity, ktorá bola často ovplyvnená ekonomickými záujmami hostiteľských štátov. Táto dynamika tiež zdôrazňuje asymetrické mocenské vzťahy v globálnom systéme. Kým hostiteľské krajiny profitovali z lacnej pracovnej sily a vysokého dopytu po migrantoch, Ukrajina čelila odlivu kvalifikovaných pracovníkov, ktorý negatívne ovplyvnil jej ekonomickú a demografickú stabilitu. Táto závislosť podčiarkuje, že periférne krajiny sú často nútené čeliť štrukturálnym stratám, zatiaľ čo krajiny jadra ich zraniteľnosť ekonomicky využívajú. Z hľadiska teórie svetového systému ukrajinská migrácia zároveň odhaľuje potrebu prehodnotenia globálneho prístupu k migračným politikám. Hostiteľské krajiny by mali prijať opatrenia, ktoré by podporili nielen integráciu migrantov, ale aj znížili štrukturálne nerovnosti medzi jadrom a periferiou. To by mohlo zahŕňať programy na podporu rozvoja periférnych regiónov, efektívnejšie využívanie remitencií a tvorbu medzinárodných politík, ktoré by vyvážili vzťahy medzi krajinami periferie a jadra. Táto výzva je dôležitá nielen pre pochopenie súčasnej dynamiky ukrajinskej migrácie, ale aj pre budúcnosť globálnej stability a spravodlivosti.

Z hľadiska teórie kumulatívnych príčin možno ukrajinskú migráciu chápať ako dynamický proces, v ktorom zmena jedného faktora vyvolala reťazové reakcie ovplyvňujúce ďalšie faktory, čím sa postupne zvyšovala intenzita migračných tokov. Táto teória zdôrazňuje, že migrácia nie je jednorazovým javom, ale súčasťou komplexného systému, kde každá nová vlna migrácie nielen reaguje na aktuálne podmienky, ale zároveň formuje prostredie pre ďalšiu migráciu. Eskalácia vojenského konfliktu na Ukrajine v roku 2022 bola kľúčovým katalyzátorom, ktorý spustil celý rad kaskádových zmien. Ničenie infraštruktúry, straty na životoch, masové presuny obyvateľstva a destabilizácia ekonomiky vytvorili prostredie, v ktorom sa migrácia stala nevyhnutnou stratégiou prežitia. Ekonomická nestabilita, spôsobená zánikom pracovných miest a prudkým nárastom cien základných tovarov, posilnila tlak na domácnosti, aby hľadali lepšie podmienky v zahraničí. Tieto ekonomické tlaky sa navyše prepojili so sociálnymi a politickými

faktormi, ako sú nedôvera voči štátnym inštitúciám alebo obavy z represálií v oblastiach okupovaných armádou Ruskej federácie a proruskými silami. Kumulatívny efekt sa prejavil aj rozšírením migračných sietí, ktoré uľahčovali následné vlny migrácie. Prví migranti, ktorí opustili Ukrajinu, vytvorili zázemie v hostiteľských krajinách, čím znížili náklady a riziká pre ďalších migrantov. Tieto sociálne siete poskytovali novým migrantom podporu vo forme informácií, dočasného ubytovania alebo prístupu k pracovným príležitostiam. Vznikajúca infraštruktúra na podporu migrantov, od neformálnych komunít až po medzinárodné humanitárne organizácie, ďalej posilnila schopnosť migračných tokov pokračovať a narastať. Teória kumulatívnych príčin tiež zdôrazňuje, že migračné procesy sa stávajú samoudržiavateľnými. Každá ďalšia vlna migrantov prispieva k vytváraniu podmienok, ktoré motivujú ďalší presun obyvateľstva. Napríklad remitencie od migrantov nielenže zmierňovali ekonomické dopady konfliktu na Ukrajine, ale zároveň posilňovali nádej a možnosti pre rodiny, ktoré zvažovali odchod. Tento mechanizmus vytváral cyklus, v ktorom migrácia pôsobila ako krátkodobé riešenie akútnej krízy, ale zároveň udržiavala dlhodobé migračné toky. V kontexte ukrajinskej migrácie táto teória podčiarkuje potrebu politických a sociálnych stratégií, ktoré by dokázali prerušiť negatívne reťazové reakcie spôsobené konfliktom a ekonomickou nestabilitou. Zásahy by mali zahŕňať tak humanitárnu pomoc a podporu pre utečencov v hostiteľských krajinách, ako aj dlhodobé programy na rekonštrukciu a stabilizáciu Ukrajiny. Len tak je možné zmierniť kumulatívne faktory, ktoré vedú k pokračujúcej migrácii, a vytvoriť prostredie, kde migrácia nie je nevyhnutnou stratégiou prežitia, ale dobrovoľnou voľbou jednotlivcov a rodín.

Záver

Na záver možno konštatovať, že príbeh ukrajinskej migrácie nie je len obrazom ľudského utrpenia a výziev spojených s vojnovými konfliktmi, ale aj ukážkou sily a významu medzinárodnej solidarity. Reakcia medzinárodnej komunity, vlád, mimovládnych organizácií a jednotlivcov dokázala poskytnúť utečencom nevyhnutnú humanitárnu podporu, bezpečné zázemie a príležitosti na integráciu do hostiteľ-

ských spoločností. Tento proces odhalil na jednej strane zraniteľnosť jednotlivcov zasiahnutých konfliktom, na strane druhej poukázal na potenciál globálnej spolupráce pri riešení migračných výziev. Analýza ukrajinskej migrácie a ukrajinskej migračnej krízy z perspektívy súčasných migračných teórií ukazuje, že tento fenomén je komplexným a multidimenzionálnym javom. Je prepojený s rôznorodými ekonomickými, sociálnymi, politickými a kultúrnymi procesmi, ktoré ovplyvňujú rozhodovanie migrantov a tiež reakcie hostiteľských krajín a medzinárodného spoločenstva. Ukrajinská kríza poskytuje jedinečnú príležitosť na hlbšie pochopenie migračných dynamík a na vytvorenie efektívnych stratégií pre zvládanie budúcich migračných výziev. Na základe tejto analýzy preto možno identifikovať tri hlavné oblasti, ktoré by mali byť prioritou.

Po prvé, efektívne zvládanie masových presunov obyvateľstva si vyžaduje koordináciu na medzinárodnej úrovni. Spolupráca medzi hostiteľskými krajinami môže zabezpečiť rovnomé rozdelenie zodpovednosti, čo umožní utečencom získať prístup k primeraným zdrojom, zdravotnej starostlivosti, vzdelávaniu a pracovným príležitostiam. Zároveň je nevyhnutné posilniť kapacity krajín v prvej línii, ako napr. Poľsko, Maďarsko či Slovensko, ktoré čelili najväčšiemu náporu utečencov.

Po druhé, pre dlhodobú stabilitu Ukrajiny je nevyhnutné vytvárať podmienky, ktoré umožnia návrat migrantov po skončení konfliktu. Ukrajinská vláda by mala využiť remitencie na obnovu zničenej infraštruktúry, podporu miestneho hospodárstva a zlepšenie životných podmienok. Reintegrácia migrantov bude kľúčová pre opätovné budovanie sociálnej a ekonomickej stability krajiny, čo si vyžaduje komplexný prístup zahŕňajúci zamestnanosť, vzdelávanie a podporu komunitných väzieb.

Po tretie, hostiteľské krajiny by mali vypracovať politiky, ktoré zohľadnia špecifické potreby utečencov, najmä žien a detí, ktorí tvorili väčšinu ukrajinských migrantov. Tieto politiky by mali podporovať ich ekonomickú, sociálnu a kultúrnu integráciu, pričom dôraz by mal byť kladený na prístup k vzdelávaniu, uznávanie kvalifikácií a prácu v oblastiach, ktoré zodpovedajú ich schopnostiam a skúsenostiam.

Ukrajinská kríza preto predstavuje tak výzvu, ako aj príležitosť na prehĺbenie teoretického porozumenia migračných procesov. Umož-

ňuje skúmať prepojenia medzi lokálnymi konfliktmi a globálnymi reakciami a zároveň identifikovať opatrenia, ktoré môžu zmierniť dôsledky masových presunov obyvateľstva. Efektívne riešenia si vyžadujú nielen reakciu na akútne potreby utečencov, ale aj dlhodobé stratégie zamerané na riešenie štrukturálnych nerovností, ktoré migráciu podnecujú. Tým sa môže zabezpečiť dôležitá humanitárna podpora, ale predovšetkým vytváranie spravodlivého a udržateľného migračného systému v globalizovanom svete.

Literatúra

- Becker, H. (1930). Forms of population movement: Prolegomena to a study of mental mobility. *Social Forces*, 9(2), 147–160.
- Bogue, D. J. (1959). International migration. In P. M. Hauser & O. D. Duncan (Eds.), *The study of population* (pp. 486–509). University of Chicago Press.
- Dančišin, V., Duleba, A., & Lačný, M. (2018). *Americká škola výskumu hraníc*. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Duleba, A., Dudinská, I., Cirner, M., & kol. (2018). *Európska škola výskumu hraníc*. Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Eurostat. (2018). Disparities in minimum wages across the EU. Retrieved December 19, 2024, from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20180223-1>.
- Eurostat. (2024). Residence permits for non-EU citizens. Retrieved December 19, 2024, from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Residence_permits_-_statistics_on_first_permits_issued_during_the_year.
- Fairchild, H. (1925). *Immigration: A world movement and its American significance*. Macmillan.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational connections: Culture, people, places*. Routledge.
- Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment, and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126–142.
- Heleniak, T. (2002). Migration dilemmas haunting post-Soviet states. Retrieved December 10, 2024, from <https://www.migrationpolicy.org/article/migration-dilemmas-haunting-post-soviet-states>.
- Huddleston, T. (2017). Migrant political participation: A review of policies and integration re-

- sults in the OSCE region. Retrieved December 10, 2024, from <https://www.osce.org/files/f/documents/2/c/367936.pdf>
- Jansen, C. J. (1970). Migration: A sociological problem. In C. J. Jansen (Ed.), *Readings in the sociology of migration* (pp. 3–36). Pergamon Press.
- Kupets, O. (2016). The development and the side effects of remittances in the CIS countries: The case of Ukraine. *International Migration*, 54(3), 52–73.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labor. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 22, 139–191.
- Low, S., & Zuniga, D. (2003). *The anthropology of space and place: Locating culture*. Blackwell.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431–466.
- Myrdal, G. (1957). *Rich lands and poor*. Harper and Row.
- National Bank of Ukraine. (2020). Dynamics of the balance of payments. Retrieved December 29, 2024, from <https://bank.gov.ua>
- National Bank of Ukraine. (2021). Private money transfers. Retrieved December 29, 2024, from <https://bank.gov.ua>.
- Numelin, A. (1937). *The wandering spirit: A study of human migration*. Macmillan.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256–266.
- Radio Liberty. (2024). Thousands of Ukrainians live in Poland, but are they returning home? Retrieved December 19, 2024, from <https://www.radiosvoboda.org>.
- Ranis, G., & Fei, J. C. H. (1961). A theory of economic development. *American Economic Review*, 51(4), 533–565.
- Ravenstein, E. (1885). On the laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235.
- Reich, M., Gordon, D., & Edwards, R. (1973). Dual labor markets: Theory of labor market segmentation. *American Economic Review*, 63(2), 359–365.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and its discontents: Essays on the mobility of people and money*. The New Press.
- Skeledon, R. (2008). International migration as a tool in development policy: A passing phase? *Population and Development Review*, 34(1), 1–18.
- Stark, O., & Bloom, D. (1985). The new economics of labor migration. *American Economic Review*, 75(2), 173–178.
- State Statistics Service of Ukraine. (2017). External labor migration of the population of Ukraine 2015–2017. Retrieved December 29, 2024, from <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Tobler, W. (1995). Migration: Ravenstein, Thorntwaite and beyond. *Urban Geography*, 16(4), 327–343.
- Uherek, Z., & kol. (2016). *Migrace: Historie a současnost*. PANT.
- United Nations. (2017). The 2017 revision of world population prospects. Retrieved December 29, 2024, from <https://esa.un.org/unpd/wpp>
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world system. I.: Capitalist agriculture and the origins of the European world economy in the sixteenth century*. Academic Press.
- Wallerstein, I. (1980). *The modern world-system II. Mercantilism and consolidation of the European world economy 1600–1750*. Academic Press.
- Wallerstein, I. (2004). *World-system analysis: An introduction*. Duke University Press.
- Wilson, T. M., & Donnan, H. (2012). *A companion to border studies*. Blackwell Publishing.
- World Bank. (2020). Migration and development brief 32: COVID-19 crisis through a migration lens. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2021). Population, total – Ukraine. Retrieved December 29, 2024, from <https://data.worldbank.org/indicator/SP.PO.P.TOTL?locations=UA>.
- Zelinsky, W. (1971). The hypothesis of the mobility transition. *Geographical Review*, 61(2), 219–249.

Príspevok je čiastkovým výstupom projektu APVV-21-0057 Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca počas a po pandémie COVID-19: faktory a perspektívy, dopad na politiky.